

Stark Tamás

MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS AZ 1944 ŐSZI DÉLVIDÉKI MEGTORLÁSOKRÓL

Mindaz, ami a Délvidéken 1944 őszen történt, nem volt elszigetelt jelenség. Kelet-Európának nem volt olyan szeglete, ahol ne fordultak volna elő hasonló megtorlások, etnikai, politikai tisztogatások, genocídiumok. A délvidéki magyarság tragédiája tehát egy fél kontinenst átfogó népességmozgató, kitelepítő, és megtorló kampánynak volt a része, akkor is, ha a jugoszláviai elkövetők más hatalmaktól függetlenül, saját döntésük szerint gyilkoltak.

A XIX. század második fele óta Közép-Kelet Európa történetének legfőbb mozgatórugója a nemzeti eszme, a nacionalizmus. Ez az idea, mely az 1918 után megszületett „nemzetállamokban” talált a legnagyobb visszhangra, idegen testet lát a nemzeti kisebbségben, amelynek felszámolása, felszívása nemzeti kötelesség. A fiatal, még a nemzetépítés stádiumában lévő, de kisebbségekkel rendelkező államok a széthullástól való aggodalmukban törekedtek a kisebbségek felszámolására, a nemzetközi helyzet adta lehetőségek és politikai berendezkedésük szerint megválasztott eszközökkel.

Ennek az elvnek a legszélsőségesebb változata a nemzeti szocializmus, amely az „egy állam egy nemzet” elvet „faji” alapra helyezte. A „faji” gondolat megvalósítása a gyakorlatban azt jelentette, hogy a német „élettérből” kiűzik a „fajilag” idegeneket, és helyettük betelepítik az élettéren kívül élő németeket.

Az „egyfajú” német „élettér” megvalósítása Közép-Európa teljes etnikai átrendezését jelentette, mivel a háború folyamán összesen mintegy 600 ezer népi németet telepítettek túlnyomórészt Kelet-Európából a német területre, elsősorban a korábban Lengyelországhoz tartozó Varta vidékre.

Közismert, hogy a Szovjetunióban is jelentős tömegmozgatásokra került sor, ezek jellege azonban különbözött a középkelet európai telepítésektől. Bár a szovjet vezetés elhatárolta magát a cári rendszer oroszító politikájától. Számos jel utal arra, hogy az osztály-alapon és etnikai alapon végrehajtott tisztogatások között vékony a határvonal. A potenciális vagy valódi osztályellenség felszámolását célzó politika a nem orosz területeken nemzetiiségek és etnikai csoportok elitjének megsemmisítését jelentette. Mivel az ellenséges osztályok likvidálása a nemzeti ellenállás lehetséges fészkeit semmisítette meg, közvetve és kimondatlanul, orosz nemzeti célokat is szolgált. Az „ellenséges” osztályok felszámolása után került sor a „megbízhatatlannak” tekintett nemzetiségek áttelepítésére, a „bűnös” népek megbüntetésére, illetve munkaerjük kihasználására.

De nemcsak a nagyhatalmak, Németország és a Szovjetunió törekedtek „idegen”, „ellenséges” népcsoportok kitelepítésére, megbüntetésére.

Sabin Manuila, a román Központi Statisztikai Intézet igazgatója részletes tervet készített Antonescu marsall számára arról, hogy milyen lépésekben lehetne Romániát etnikailag homogén nemzetállammá alakítani. A nemzetiségi kérdés „végleges” rendezési terve szerint mintegy 6,2 millió embert kellett volna lakóhelyéről elmozdítani.

Ennél jóval ismertebb a londoni csehszlovák emigráns kormány vezetőjének, Eduard Benešnek az 1941 óta terjesztett terve a németek kitelepítéséről. Ez a terv feltehetőleg 1943-ban egészült ki a magyarok kitelepítésének követelésével. Csehszlovákia tiszta szláv állam akart lenni.

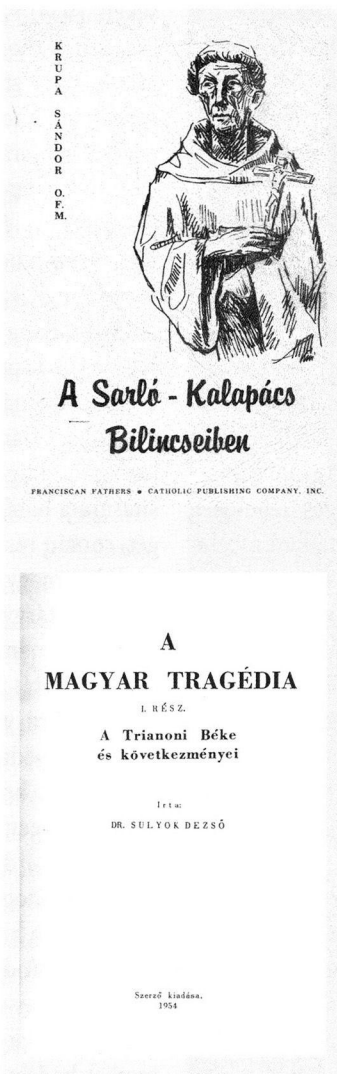
Magyarországon kormányzati tényező részéről hasonló „végleges” rendezési tervek nem merültek fel. A Teleki Pál miniszterelnök nevéhez kötődő nemzetiségpolitikai elv elvetette a nemzetállam elméletét és még az erőszakos asszimilációt is ellentétesnek tartotta a magyar hagyományokkal és a magyar érdekekkel. Az ország területi megnagyobbodása után a magyar kormány az 1918-as etnikai státus quo alapján állt, és az utódállamok által a húszas évek elejétől folytatott intenzív betelepítési politika következményeit a kiutasítással, illetve, a románok esetében az anyaországgal kötött önkéntes népcserre megállapodással igyekezett mérsékelni. Magyarország tehát nem folytatott átfogó tele-

pítési politikát, de a közigazgatás kiépítésére nagy számban érkeztek közalkalmazottak a visszacsatolt területekre. Az 1938 és 1941 között visszatért területeken a magyar etnikum statisztikailag is kimutatható megerősödése elsősorban az önkéntes népességmozgásnak, valamint a szlovák, román és szerb telepések kiutasításának, távozásának volt a következménye.

A legjelentősebb népességmozgások a Délvidéken történtek, és a visszacsatolt területek közül itt került sor a legsúlyosabb atrocitásokra is. Bácskában telepítették le az egyetlen telepítési akció résztvevőit: mintegy 17 ezer bukovinai székelyt. Ugyanakkor jelentős számban utasítottak ki szerb köztisztviselőket és telepéseket (dobrovóljácokat). A szerb szakirodalom – tág határok, – 30 ezer és 150 ezer közé teszi azok számát, akik a visszacsatolás miatt kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Az utóbbi szám forrása nyilvánvalóan a szerbiai német katonai parancsnokság egyik, közvetlenül a bácskai magyar bevonulás után készült jelentése miszerint: „(...) a magyar kormány kb. 150 ezer szerbet, akiket állítólag a jugo-

szláv kormány telepített a Magyarországnak ítélt Duna Tisza közére, ingóságai nélkül és mindössze háromnapos hideg élelemmel ellátva Ó-Szerbiába szándékozik toloncolni.”²¹

Bár a magyar katonai közigazgatás adott ki rendeletet az 1918 után beköltözött kite-

lepítéséről, ennek végrehajtása a szerbiai német megszálló hatóságok ellenállásába ütközött. Magyar forrás szerint 15 ezer szerbet telepítettek ki. A kiutasításoknál sokkal súlyosabb vád a magyar hatalommal szemben a hírhedt „újvidéki vérengzés”. A szerb partizánok támadásai miatt 1942 januárjában a magyar fegyveres erők által elkövetett megtorló hadjáratot az újabb szerb szakirodalom gyakran genocídiumként említi. A mintegy ezer zsidó és 4 ezer szerb legyilkolása a partizánok és a nem magyar lakosság megfélemlítését célzó tömeggyilkosság volt, de nem genocídium, mert a zsidóság szisztematikus elpusztítása 1944-ben kezdődött, a szerbség teljes vagy részleges kiirtásának vagy kitelepítésének gondolata, pedig a magyar kormányzat részéről sohasem merült fel.

A háború végén, a németek által leigázott illetve a velük a háború folyamán szembefordult népek számára különleges lehetőség kínálkozott a homogén nemzetállam megteremtésére, és a kollektív felelősségre vonásra, büntetésre. A közép-kelet-európai németiség sorsa az elüldözés, kitelepítés és a Szovjetunióba való deportálás volt. Kisebb mértékben ugyan, de mindezt a magyarság is megtapasztalta.

Az első nagy csapást a szovjet hadsereg fogolyszerző hadjárata jelentette. A kollektív felelősségre vonás jegyében a jelenlegi területen a szervezett elhurcolás „hivatalosan” csak a német nemzetiségűeket érintette. A rendelkezésekre álló dokumentumokból arra következtethetünk, hogy a helyi szovjet parancsnokságoknak előre meghatározott számú személyt kellett elfogniuk. Így a németek által nem lakott területeken a német nevűeket majd a magyar nevűeket is elvitték. Magyar és német nemzetiségűeket nagy számban vittek el Kárpátaljáról, a Felvidék keleti részéből és Erdélyből is. A kiszállított, mintegy 600 ezer magyar civil és valódi hadifogoly egy olyan, a háború elején létrehozott

hatalmas táborrendszerbe került, ahol 1939-ben, illetve 1944-ben elhurcolt lengyelek, románok, németek japánok, kínaiak, koreaiak és más nemzetiségűek voltak.

Az erdélyi magyarságot nemcsak a fogolyszerzés sújtotta. Észak-erdélyi településeken 1944. szeptember közepén a szovjet csapatok nyomában megjelentek a Juli Maniu parasztpárti politikus után „Maniugárdáknak” nevezett alakulatok. A magyarellenes hadjárat során tömeggyilkosságokat hajtottak végre többek között Szárazajtán, Csíkszeredán és Csíkszentdomonkoson. Bár 1944. november 14-én szovjet közigazgatást vezettek be Észak-Erdélyben és november 16-án a Sanatescu-kormány feloszlatta a Maniu gárdákat, de a Fekete-Kőrös mentén a reguláris román hadsereg folytatta a tisztogatásokat. Bár Sabin Manuila terve az etnikailag homogén nagy-Románia megvalósítására a háború után elvesztette jelentőségét, román részről 1945-ben is többször felmerült a magyarok kitelepítésének gondolata. A béketárgyalások árnyékában azonban a Groza-kormány a magyarsággal való megbékélés látszatát igyekezett fenntartani.

A háború végén – a környező országok közül – egyedül Csehszlovákia volt abban a helyzetben, hogy komolyan hozzákezdhesen az „idegen” nemzetiségek felszámolásához annak érdekében, hogy az ország etnikailag homogén nemzetállammá váljon. 1944 nyarán mind Beneš a londoni kormány vezetője, mind Klement Gottwald a moszkvai kommunista csoport feje, arra számított, hogy a Duklai hágó irányába előrenyomuló szovjet hadsereg „kinyomja”, vagyis menekülésre kényszeríti, esetleg deportálja a magyarokat. A szovjet haderő valójában dél-keletről észak-nyugat felé tartva foglalta el az országot, így a felvidéki magyarok a helyükön maradtak. Ugyanakkor tény, hogy a szovjet haderő a Kárpátalján nagyobb, míg a háború

alatt Magyarországhoz tartozó dél-szlovákiai területeken kisebb méretű deportálásokat hajtott végre. Miután a magyarság túlnyomó része szülőföldjén maradt, az újjáalakuló csehszlovák állam teljes jogfosztással, elűdözéssel, majd „lakosságcserével” azután csehországi kitelepítéssel, végül pedig „reszlovakizációs” kampánnyal kísérelte meg a magyarság felszámolását, eltüntetését.

Sokkal rövidebb, de annál véresebb volt a megtorlás Jugoszláviában.

Meg kell azonban említeni, hogy a Tito-féle partizán sereg megtorlóhadjárata nemcsak a magyarság ellen irányult. Mintegy 400 ezer németet telepítettek ki ill. űztek el, Jugoszláviából, köztük 290 ezret a Vajdaság területéről. Nem tudni pontosan, hogy hányan vesztették életüket a megtorló kampány következtében. Legalább 40 ezerre tehető a kollektív büntetés horvát áldozatainak száma.²

Matuska Márton, Cseres Tibor, Mészáros Sándor és mások, legújabban A. Sajti Enikő kutatásaiból ma már tudjuk, hogy a magyar közigazgatás, és a haderő kivonulása után, október közepén (október 17-én) a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ), illetve a Legfelsőbb Parancsnokság döntésére Bácskában, Bánátban és Baranyában katonai közigazgatást vezettek be, és kezdetét vette a német és magyar lakosságot egyaránt sújtó megtorlás időszaka. Az 1945 januárjáig tartó öldöklésnek Mészáros Sándor visszafogott becslése szerint 15-20 ezer áldozata volt. A magyarság sorsa a közvetlen terror befejezése után is bizonytalan volt. Jugoszláv részről is felmerült a németek mellett a magyarok részleges kitelepítésének a terve. A Tito-Subasics kormány agrárügyi minisztere, Sreten Vukosavljevic 1945. április 19-én, két héttel a magyarok jogfosztását kimondó kassai kormányprogram közzététele után 80 ezer magyar kitelepítését javasolta a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Gazdasági

TUDÁSTÁR

OZNA (Odelenje za Zastitu Naroda – Jugoszláv Népvédelmi Osztály)

A hírhedt szervezetet a Jugoszláv Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnokságának 1944. május 13-ai utasítása hívta életre. Az OZNA egy független, katonai szervezatként alakult meg, amely kizárólag a pártvezetés utasításainak megfelelően dolgozott. Elsődleges feladata az ellenséges képek felderítése és megsemmisítése volt. 1944 augusztusától tevékenysége kiterjedt a „nép ellenségeinek” likvidálására is. Erre a célra a főparancsnokság egy hét hadosztályból és számos brigádból álló speciális OZNA hadtestet is szervezett. A háború utolsó hónapjaiban a már általános állambiztonsági feladatokat is ellátó szervezet az új jugoszláv, kommunista hatalom kiépítésének legfőbb eszközévé vált. A különböző partizánegységek és OZNA-különmények által végrehajtott tömeggyilkosságok mellett a magyarok és a németek kollektív büntetését szolgálták a „fasiszta gyűjtőtáboroknak” nevezett kényszermunkatáborok.

Az OZNA-nak négy alosztálya volt: 1. hírszerzés, 2. kémelhárítás, 3. katonai részleg és 4. technikai-statisztikai osztály. Vezetője a későbbi belügyminiszter, Aleksandar Rankovic volt.

PARTIZÁN: Irreguláris katonai alakulat tagja, aki egy adott területen a fennálló hatalom vagy a megszálló idegen hadsereg ellen harcol. A kifejezés értelme a köztudatban alapvetően a második világháború alatt a náci megszállás ellen küzdő, főként kommunista ellenállókra vonatkozik. A rokon értelmű gerilla megnevezés általánosabb jelentésű.

A magyarok krónikája

Az impozáns mű fél mondattal intézi el a délvidéki tragédiát

Tanácsának. A javaslatot nem került megvalósításra, de Magyarország és Jugoszlávia között mégis létrejött egy lakosságcsere-egyezmény amit azonban nem hajtottak végre.

Mint a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből és a békeelőkészítő anyagból kiderül az ideiglenes magyar kormányhoz utólag eljutottak információk a délvidéki terrorhadjáratról, de ezekről az eseményekről már akkor sem beszéltek nyilvánosan, mivel a jugoszláviai magyarság helyzete kedvezőbbre fordult, és a fő kérdés már a teljes felszámolás előtt álló felvidéki magyarság megmentése volt.

A kommunista hatalomátvétel után aztán tabuvá váltak a szovjet hadsereg által végrehajtott deportálások, a hadifogolysors, és a határon túli magyarságot sújtó etnikai tisztogatások. Magyar diák, olvasó 1990 előtt gyakorlatilag nem szerezhetett tudomást a

magyarságot a háború utolsó szakaszában ért megtorlásokról. De a nagy nyugati összefoglalók, így Joseph B. Schechtman, Eugen Kulischer, Antony Bouscaren, Michale Marrus művei sem említik a Délvidéken történeteket.³ (Joseph B. Schechtman; Postwar Population Transfers, University of Pennsylvania Press, 1962; Michael Marrus; The Unwanted, Oxford University Press, 1985; Eugene Kulischer; Europe on the Move. War and Population Changes, New York, 1948)

Mindezeket az elhallgatott témákat a nyugati magyar emigráció tartotta életben.

Valószínűleg az első, könyvben megjelent hír a délvidéki vérengzésekről Nagy Ferenc száműzött miniszterelnök *Küzdelem a vasfüggöny mögött* című visszaemlékezésében jelent meg 1948-ban. Igaz, csupán egy mondatban esik szó a „németek kivonulását követő tömeges magyarmészárlás heteiről...”.

A délvidéki megtorlásokkal érdemben Sulyok Dezső foglalkozott *A magyar tragédia* című nagy, önéletrajzi elemeket is tartalmazó összefoglaló művében.⁴ Sulyok úgy tudta hogy királpárti csetnikek és Tito kommunista partizánjai egyaránt részt vettek a bosszúhadjárásban, melynek – tudomása szerint – 30 ezer áldozata volt. „Néhol egész falvakat válogatás nélkül kiirtottak, másutt előre elkészített lajstromok alapján szedték össze áldozataikat és ölték őket halomra. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait azzal terelték össze, hogy közmunkára viszik őket, majd az összetereelt mintegy 1200 embert a sportpályán halomra géppuskázták. Másokat kommunista kényszermunka táborokban kínoztak halálra...” Sulyok nem nevezi meg forrásait, mégis könyve önmagában forrásértékű, mivel rövid leírására, és adataira később sokan hivatkoztak.

Különös, hogy a szakirodalom számára szinte teljesen ismeretlen maradt Szigethy György, *Szemtanúja voltam Tito délvidéki*

vérengzéseinek című könyve, mely 1956-ban jelent meg Clevelandban. A szerző a szemtanú pontosságával 115 oldalon keresztül mondja el mindazt, amit 1944 őszétől 1947-ig Újvidéken átélt. Szigethy leírja, hogy a megtorlás nemcsak a magyarok és a németek, hanem az „osztályellenség” és a szerb értelmiség ellen is irányult.

Források megnevezése nélkül a szerző a magyar áldozatok számát – beleértve a közvetlenül vagy közvetve meggyilkoltakat is – 60 ezer főre teszi. A kötetet az egyik legnagyobb példányszámban megjelenő amerikai magyar lap a Katolikus Magyarok Vasárnapja adta ki. A lap, illetve a kiadó később is helyet adott a témának. A másik részletes és ugyancsak szinte teljesen ismeretlen beszámoló Homonnay Elemértől származik. Homonnay Elemér 1957-ben húsz oldalas angol nyelvű röpiratban akarta a világ figyelmét felhívni a délvidéki magyarság sorsára. A szerző szerint a magyar áldozatok száma 30 ezer volt, és ugyancsak 30 ezren elmenekültek. Homonnay úgy tudta, hogy Tito partizánjai 150 ezer német polgári személyt is meggyilkoltak.⁵

Sajnálatos, és a délvidéki magyarság ügye szempontjából hátrányos, hogy elsősorban a szélsőjobbhoz kötődő szerzők foglalkoztak a magyarságot ért sérelmekkel; a Szovjetunióba történő deportálásokkal, a romániai, szlovákiai és a jugoszláviai üldöztetésekkel.

Marschalko Lajos és Fiala Ferenc a *Vádló bitófák* című, a magyar háborús főbűnösök védelmében írt könyvükben a győztesektől elszenvedett megtorlások között megemlítik a délvidéki eseményeket is.⁶ Fiala Ferenc önálló kötetében, az 1960-ban Münchenben megjelent *Egy hajó elsüllyed a Dunán* című riportregényében a Magyar Harcosok Bajtársi Közossége által gyűjtött adatok alapján ír a megtorlásról.⁷ Málnási Ödön, a Londonban 1958-ban kiadott *Magyar márttyrok* című vékony könyvében Szombathelyi Ferenc tábor-

nok tragikus sorsának bemutatása kapcsán írt arról, hogy „Tito hadserege legalább 30 ezer magyart mészárolt le”.⁸

Egy Németországba (NSZK) emigrált magyar kutató 1978-ban Andreas Weissenbach néven publikált *Tábornokaink halála* címmel egy erősen apologetikus tanulmányt az 1942-ben végrehatott vérengzés magyar szervezőiről. Bár a munkában a magyar tábornokok sorsával foglalkozik, Szigethy György fent említett beszámolója alapján ír az 1944 őszi megtorlásokról is.⁹ 1979-ben jelent meg Krupa Sándor *A sarló-kalapács áldozatai* című könyve, melyben a szerző kitér a délvidéki megtorlásokra is.¹⁰ A Katolikus Magyarok Vasárnapjának 1989-ben megjelent évkönyvében Lebach Antal foglalkozott a délvidéki magyarság történetével. A szerző források említése nélkül ír „Tito népirításáról” melynek százezer áldozata volt.¹¹

Itthon a hatalom nem adott lehetőséget történészeknek arra, hogy hitelesen mutassák be a háború utolsó hónapjainak esemé-

„Új eredmények és lehetőségek a Délvidék 1944-45. évi eseményeinek kutatásában”
Magyarkanizsa, Cnesa Oktatási és Művelődési Központ
2010. december 10.
Délvidék, 1944/45

17.00 A konferencia megnyitója
17.10 Teleki Júlia: *Vajon lesz-e emlékpark Csúrogon?*
17.30 Matuska Márton: *Győztesek toborzása – A délvidéki népirítás oka*
17.50 Csorba Béla: *A járeki haláltábor szünet*
18.20 Mezei Szusanna: *Az 1944-45-ös atrocitások dokumentumai a Vajdasági Levéltárban*
18.40 Forró Lajos: *Magyarkanizsa 1944-es eseményei a Vajdasági Levéltár dokumentumaiban*
19.00 Stella Szonja: *Magyar Tragédia 1944-45 – Időszaki kiállítás a Terror Háza Múzeumban*
19.30 **Halottak napja Bajmokon** című film vetítése

Megemlékezés a délvidéki magyar néptárs 66. évfordulóján

2011. január 23.

Helyszín: Újszegedi Rendezvényház
6726 Szeged, Közép fasor 1-3.

- 10.00 *Halottak napja Bajmokon* című film vetítése
10.15 Az emlékülés megnyitója (Matuska Márton)
10.30 Dr. Glatz Ferenc: *Megbékélés, de hogyan?*
10.50 Srđan Cvetković: *Politička represija u Srbiji 1944/45 godine sa posebnim osertom na istraživanja Državne komisije tajne grobnice*
11.10 Dr. A. Saji Enikő: *Katolikus egyházi források a magyarok elleni partizán megtorlásokról*
szűnet
11.40 Csorba Béla: *Lágerok népe a Délvidéken – Tíz megemléstő táborai 1944/1948 a Vajdaságban*
12.00 Mezei Zsuzsanna: *A Vajdasági Levéltár 1944/45-ös atrocitásról készült adatbázisa*
12.20 Forró Lajos: *Hol tartunk? – Az 1944/45-ös délvidéki vérengzésekkel kapcsolatos eddig megjelent helytörténeti munkák és a helytörténeti kutatás további lehetőségei a Vajdasági Levéltárban*

66 Délvidék, 1944/45

- 14.00 Vétissel egybekötött köszöntő (Dobák Lászlóné)
14.20 Köszöntőbeszéd (Röpös Zsuzsanna h. államtitkár, Teleki Júlia, dr. Beszei Zoltán államtitkár)
15.00 Beszámoló a Délvidéki Mártírium 1944/45 Alapítvány eddigi munkájáról (Cserenyitsné Kiss Magdolna)
15.10 Zenés, verses megemlékezés
Teleki Júlia: Keresem az apám sírját (előadja: Fogas Katalin)
Keresztény Értelmiségiek Szövetségének szegedi körusa (vezényel: Gyuris János)
Szabó István adomány vérengzésről szóló verse (előadja Sándor János)
Tárogatók muzsika Vesztegum Miklóssal, ének: Szabó István
Garzó Márk Lelkikereszt című novelláját előadja Sinkovics Vityay András
Makó Borostyán eggyüttés Koltay Gergely Sacra Korona című film zenét volatogátusa
Kölcsey Ferenc: Himnusz (előadja: Sinkovics Vityay András)
Varga Orolya szahrális népénekét és népdalokat énekel
16.30 Köszönetadás a kopjafánál, Kiss-Rigó László puspök imája
A konferencia szervezői: Rendezvényház Nonprofit Kft., Osográd Megyei Onkormányzat, Fiantok a Dél-alföldi Mediában Alapítvány, Délvidéki Mártírium 1944/45 Alapítvány

nyeit, a szovjet csapatok által végrehajtott deportálásokat és az utódállamokban élő magyarság hányattatásait.

A nyolcvanas évek elején azonban kezdett repedezni a jég. Balogh Sándor 1982-ben megjelent könyve, *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945-1947* még nagyjából a hagyományos, akkor megkívánt szemléletet tükrözi, de ha az olvasó a lábjegyzeteken is átrágtta magát, akkor korábban elhallgatott eseményekről is tájékozódhatott. A szerző a könyv főszövegében megemlíti a délvidéki megtorlásokat, de a felelősséget a csetnikekre hárítja: „A Jugoszlávia felszabadulását megelőző – és követő – hetekben a Bácskában és Bánátban a Draza Mih-

ailovic katonai vezetése alatt álló csetnikek követtek el súlyos vérengzéseket a magyar nemzetiségű lakosság körében. Helyenként súlyos megpróbáltatások érték a magyarságot, és ilyenkor nemritkán ártatlan emberek estek áldozatul más fegyveres csoportok cselekedetei nyomán is.”¹² Hogy kik ezek a „más fegyveres csoportok” arról a lábjegyzetben tesz sokat mondó említést. Ebben hosszasan idéz Sulyok könyvéből, de az idézet előtt azért „kötelező eligazításképpen” megjegyzi, hogy „Sulyok Dezső részletesen taglalja a jugoszláviai magyar nemzetiségű lakosság felszabadulás utáni helyzetét, de ezt is elsősorban arra használja fel, hogy a jugoszláv kommunistákat és az antifasiszta fegyveres ellenállást rágalmazza.” Mégis, ez a furcsán, szemérmesen bevezetett, Sulyoktól vett rész volt az első információ a magyar olvasónak a magyarellenes megtorlásokról, akkor, amikor az emigrációban kiadott könyvek még a könyvtárak zárolt osztályain voltak elhelyezve. Tény, hogy aki akart, az értett Balogh Sándor lábjegyzetéből. Ilyen volt Für Lajos, aki a Mennyi a sok sírkereszt című, az Alföld folyóirat 1984-es évfolyamában megjelent, és azóta sok kiadást megélt tanulmányában viszonylag részletesen foglalkozott az utódállamokban maradt magyarság háború utáni sorsával. Für Lajos Balogh lábjegyzetére hivatkozva, de Sulyok szavaival számol be a délvidéki megtorlásokról. Én magam is Balogh Sándorra és Sulyok Dezsőre hivatkozva írtam a Történelmi Szemle 1985/1. számában megjelent, *Meghalt, eltűnt, fogságba esett* című tanulmányomban, hogy „Bácska, Észak-Erdély és Dél-Szlovákia lakosságát az utódállamok fegyveres bandái tizedelték.” 1989-ben, a tanulmány könyvvé dolgozott verziójában már használtam a súlyos vérengzés szavakat, bár a megtorlásokkal kapcsolatban önálló kutatásokat nem végeztem. Kétségtelen, hogy nehéz feladat

előtt állt A. Sajti Enikő, aki a *Délvidék 1941-1944* című könyvében külön fejezetet szánt az 1944 őszen történeteknek. Részletesen elemzi a katonai közigazgatás bevezetésének körülményeit, de a tömeggyilkosságokról nem ír. Ír viszont a megtorlás egyéb formáiról, így magyar és német nemzetiségű lakosság kifosztásáról munkatáborokba gyűjtéséről és kitelepítéséről.¹³ Mindaz, ami nem kerülhetett be az 1987-ben kiadott könyvbe, benne van A. Sajti Enikő 2003-ban megvédett akadémiai doktori disszertációjában, mely remélhetőleg hamarosan könyv formában is megjelenik.

Mások a nyolcvanas évek második felében még ennyit sem írtak. Például a Medvetánc könyvek sorozatban 1988-ban Budapesten *Jelentés a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről* címen egyedülálló kiadvány jelent meg, mely kendőzetlen helyzetértékelést adott az elszakított magyarság helyzetéről. A vajdasági magyarságról Arday Lajos írt, de történelmi bevezetőjében nem esett szó az 1944 őszi megtorlásokról. És nem esett szó a délvidéki magyarok kálváriájáról a nyolcvanas évek végén megjelent, Magyarország XX. századi történetét bemutató nagy összefoglaló művekben sem.

Kétségtelen, hogy 1989 után sok minden megváltozott. De vajon éltek-e a magyarországi és a határokon kívül élő kutatók, történészek a váratlanul eljött szabadsággal? A kilencvenes évek elején – mint több más, korábban tabunak számító téma esetében – egy csapásra számos alapmű jelent meg a délvidéki magyarság elleni bosszúhadjáratról. A számos tanulmány közül kiemelem Cseres Tibor, Matuska Márton és Mészáros Sándor műveit. Mindegyik szerző részletesen dokumentált, átfogó képet ad a megtorlás napjairól, elő- és utótörténetéről. Matuska Márton és Mészáros Sándor munkáiból világosan kiderül, hogy a magyarelle-

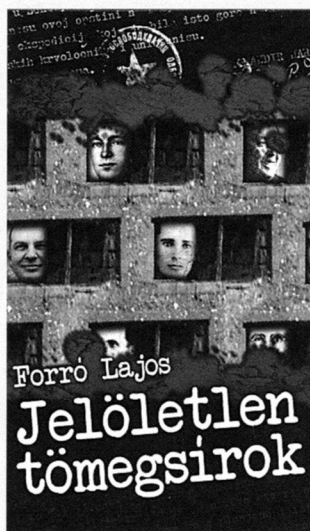
nes megtorlás nem „népi” bosszú, hanem a Legfelsőbb Parancsnokság által jóváhagyott, alaposan megszervezett megfélemlítő akció volt.¹⁴ De meg kell említeni Mojzes Antal, Szlobodka János, Teleki Júlia, Balla Ferenc és Balla István munkáit is, amelyek egy-egy település sorsát mutatják be.¹⁵

Kár, és nem a szerzőkön múlt, hogy ezek az alapművek és helytörténeti tanulmányok, a magyarországi történettudományra nem gyakoroltak kellő hatást. A korábbi tabuk ma még mindig jórészt fehér foltok a hazai történetírásban. Ugyanakkor tény, hogy a környező országokban a háború utolsó napjaiban és a háború után végrehajtott etnikai tisztogatások ma már legalább említésre kerülnek a korszakkal foglalkozó, újabban megjelent munkák többségében.

A délvidéki megtorlásokról a legjobb forrásmű a *Források a Délvidék történetéhez*, című dokumentumgyűjtemény harmadik kötete. A közölt öt vonatkozó forrás, korabeli hivatalos iratokat, visszaemlékezéseket, és rövid történelmi feldolgozásokat tartalmaz.¹⁶

Elsősorban azok a könyvek érintik a tragikus eseményeket, melyek a Kárpát-medence népességével foglalkoznak.

Kocsis Károly a Kárpát-medence etnikai geográfiájáról szóló munkáiban mindig részletesen ír a határ menti magyarság háború alatti és utáni megpróbáltatásairól. A Délvidék etnikai arculatának változásával kapcsolatban Cseres Tibor és Matuska Márton munkáira hivatkozva, Kocsis 20 ezerre teszi az 1944 őszi megtorlás áldozatainak a számát.¹⁷ Papp Sándor könyve, *A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza, 1918-1988*, az utódállamok szerint, kronológiaszerűen, tehát kiemelt dátumokhoz, napokhoz kötve sorolja fel a határon túli magyarság életének fontosabb állomásait. Október 17.-e, vagyis, a katonai közigazgatás bevezetése kapcsán mintegy fél oldalon ír a szerző a

megtorlásokról, mely 40 ezer áldozatot követelt.¹⁸ 2001-ben jelent meg C. Tóth János szerkesztésében *A Kárpát-medencei magyar kisebbségi kérdés a harmadik évezred küszöbén* című összeállítás. A szerkesztő-szerző részletesen foglalkozik az utódállamokban maradt magyarság elleni megtorlásokkal, és – konkrét források említése nélkül – összefoglalja a délvidéki magyarellenes hadjáratról eddig megjelent tényeket.¹⁹

Nagy összefoglaló művek, és politikatörténeti tanulmányok azonban általában csak kis teret szentelnek a határon túli magyarság sorsának bemutatására, így a délvidéki magyarság 1944 őszi tragédiájára rendszerint csupán néhány szó marad.

Kivétel Herczeg Géza diplomácia-történész 1999-ben megjelent *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig* című könyve, mely viszonylag részletesen foglalkozik a témával.²⁰

A legtöbb munka azonban csak érinti ezt a sokak által ma is kényesnek tekintett témát.

Például a *Magyarország a második világháborúban* című lexikon az 1942. januári újvidéki razzjáról részletesen, közel egy olda-

lon ír, de a megtorlást csupán egy mondatban említi meg.²¹

Egy-egy mondatot szentel a délvidéki magyarok sorsának a díszes kiállítású *A magyarok krónikája*, és az ünnepi kiadású *Milleneumi magyar történet*. De ezek az egymondatos információk is suták, és nem eloszlatják, hanem inkább fenntartják a tragédia körüli homályt. *A magyarok krónikája* azt írja, hogy „Több tízezer ártatlan albánt és magyart megöltek, munkatáborokba hurcoltak.”²² A *Milleneumi magyar történetben* pedig az szerepel, hogy „Az 1944 őszi székelyföldi magyarellenes román, illetve a Délvidéken az 1944-45 fordulóján végrehajtott magyarellenes jugoszláv vérengzés nyomán mintegy negyedmillió magyar menekült el Romániából, illetve Jugoszláviából.”²³

Romsics Ignác a *Magyarország története a XX. században* című művében a határon kívül rekedt magyarok sorsával egyetlen mondat erejéig foglalkozik, és ebben szerepel három szó a „szerb partizánok vérengzéseiről”.²⁴

Viszont egyáltalán nem szerepel a délvidéki megtorlás Ormos Mária *Magyarország a két világháború korában* című

könyvében²⁵, sem Gergely Jenő – Pritz Pál közös munkájában, *A trianoni Magyarország, 1918-1945* című kötetben²⁶. Ugyancsak kimarad a délvidéki etnikai tisztogatás története a Pándi Lajos által összeállított *Köztes Európa 1763-1993* című 1997-ben megjelent 790 oldalas kötetből, mely térképeken, és magyarázó szövegeken keresztül mutatja be a térség fontos eseményeit.²⁷

A magyarság elleni megtorlásokról szóló alapl művek és tanulmányok szerzői szinte kivétel nélkül délvidékiek. Kétségtelen, hogy ők vannak legközelebb a témához, nekik volt

leginkább módjuk beszélni a szemtanúkkal, és ők ismerik a helyi levéltárakba való bejuttatás fortélyait. A vajdasági kutatók „helyzeti előnye” azonban nem elégséges magyarázat arra, hogy ez a téma nincs kellőképpen bemutatva a hazai történetírásban. Úgy tűnik, mintha csak a vajdaságiaknak lenne igazán fontos a múltjuk tisztázása. De ez nincs így. Kutatók új nemzedékének lesz a feladata, hogy másféle történelemkönyveket írjanak, olyanokat, amelyekben teret szentelnek a határon túli magyar sors részletes bemutatásának is.

LÁBJEGYZET

1. A Wilhelmstrasse és Magyarország, Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944. szerk: Ránki György-Pamlényi Ervin-Tilkovszky Loránt-Juhász Gyula, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 581.
2. Vladimir Zerjavic: Population Losses in Yugoslavia 1941-1945., Dom i Svijet, Zagreb, 1997. 146., 96.
3. Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött, Európa, Budapest, 1990. 190. Eredeti kiadás: The Struggle behind the Iron Curtain. MacMillan, New York, 1948.
4. Sulyok Dezső: A magyar tragédia, A trianoni béke és következményei. A szerző kiadása, Newark, 1954. 156-157.
5. Homonnay Elemér: Atrocities, Committed, by Tito s Communist partisans in Occupied Southern Hungary, Cleveland, 1957.
6. Marschalko Lajos – Fiala Ferenc: Vádló bitófák. London, 1958.
7. Fiala Ferenc: Balkáni színhjáték. In: Egy hajó elsüllyed a Dunán. Mikes Kelemen Kör, München, 1960.
8. Málnási Ödön: Magyar Mártírok. London, 1958. 33.
9. Andreas Weissenbach: Magyarország és a Fegyveres SS, Tábournokaink halála. Körösi Csoma Sándor Történelmi Társaság kiadása, München, 1978. 122.
10. Krupa Sándor: A sarló-kalapács áldozatai. A szerző kiadása, DeWitt, Michigan. 1979. 15.
11. dr. Lelbach Antal: Délvidéki vagyok. In: Katolikus Magyarok Vasárnapja Évkönyv, Youngstone, OHIO, 1989. 111-118.
12. Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 36.
13. A. Sajti Enikő: Délvidék 1941-1944. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 244-248.
14. Matuska Márton: A megtorlás napjai. Montázs Könyvkiadó Budapest, é.n.
15. Szloboda János: Zentán történt 1944-ben. Jugoszláviai Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 1997.; Mojzes Antal: Halottak napja Bajmokon. Cnesa Kiadó, Bajmok, 1994.; Teleki Júlia: Keresem az apám sírját. Logos, Tóthfalu, 1999. 209.; Dr. Bella Ferenc-Dr. Bella István: A bezdáni vérfürdő. In: Honismeret 2001/3.
16. Források a Délvidék történetéhez, 3. kötet. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1999.
17. Károly Kocsis – Eszter Kocsis Hodosi: Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin. Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1998.; Kocsis Károly: Elcsatoltak. Magyarok a szomszéd államokban, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1990.
18. Papp Sándor: A határon túli magyar nemzeti közösségek életrajza, 1918-1988. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém 1999.
19. C. Tóth János: A Kárpát-medencei magyar kisebbségi kérdés a harmadik évezred küszöbén. Salgótarján, 2001. 97-98.
20. Herczeg Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1999. 522.
21. Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. szerk.: Sipos Péter, Ravasz István, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1996.
22. A magyarok krónikája. Officina Nova, Budapest, 1996. 641.
23. Milleneumi magyar történet. Osiris, Budapest, 2002. 569.
24. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 1999, 301.
25. Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában. Csokonai Kiadó, 1998.
26. Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország, 1918-1945. Vince Kiadó, Budapest, 1998.
27. Köztes Európa, 1763-1993. Összeállította Pándi Lajos. Osiris, Budapest, 1997.